

GÜNTER SCHÖDL, ALLDEUTSCHER VERBAND UND DEUTSCHE MINDERHEITENPOLITIK IN UNGARN 1890—1914. Zur Geschichte des deutschen »extremen Nationalismus«, Erlanger Historische Studien 3, Frankfurt am Main 1978,

Znanstveni rezultati Güntera Schödl'a čine mi se vrlo zanimljivi iz više razloga. Riječ je najprije o okvirnoj problematici nužnoj za objašnjenje povijesti Švaba u Slavoniji i Vojvodini i, dakako, međusobnih odnosa hrvatske i srpske te njemačke političke akcije na prijelomu stoljeća. Zatim je u središtu pažnje ideologija Svenjemačkog saveza (Alldeutscher Verband — dalje ADV) koja je zacijelo bila jedna od jezgri kasnije nacističke propagande. Iz ove knjige može se razabrati da su Hitler i njegovi doglavnici zapravo samo preuzimali već postojeće ideološke elemente prilagođavajući ih promijenjenim uvjetima međuratnog razdoblja. Posebno je zanimljiv načelni pristup fenomenu svenjemačke ideologije čije konstrukcije uspoređuje sa zbiljom ugarskih Nijemaca. Naposljetku, to je jedna od knjiga koja nam može ilustrirati novija kretanja u historijskoj znanosti Savezne Republike Njemačke pri proučavanju vilhelmske Njemačke.¹

Svenjemačka politika u vezi s Nijemcima u Ugarskoj do sada je slabo istražena. No Schödl se ne bavi samo »događajnom« historijom, tj. utvrđivanjem stvarnog utjecaja ADVa na politička kretanja kod Švaba i Sasa u ugarskom dijelu Monarhije. On pokušava ponajprije odrediti mjesto ugarsko-njemačke politike ADVa u okviru njegova ukupnog usmjerenja i dati prilog objašnjenju društvenih procesa u Njemačkoj i Austro-Ugarskoj koji su uvjetovali značaj svenjemačke djelatnosti i njena odjeka.

Velike društvene preobrazbe u ujedinjenoj Njemačkoj izazvale su sedamdesetih godina nastanak izvanparlamentarnih udruženja posebnih interesnih grupa koja su nastojala utjecati na formalno organizirane političke stranke, na državne organe i na javno mišljenje. Svoje pravo značenje ta su udruženja dobila tek devedesetih godina kada su nakon Bismarckova odstupa razrađivala od njega upotrijebljenu taktiku manipulacije »srednjim klasama«, tj. raznim slojevima između industrijske buržoazije i veleposjeda te proletarijata. Bilo je to uglavnom proturežimsko desno okupljanje koje se velikim dijelom temeljilo na iracionalnom i agresivnom antimodernizmu kao posljedici strukturalne krize nastale naglom modernizacijom i povremenim stagnacijama. Ta je djelatnost na razne načine kočila učvršćenje parlamentarizma.

Autor upozorava na to da je nova njemačka država imala unutar svojih granica 7,5% Nenijemaca a da je 11 milijuna Nijemaca živjelo izvan nje. Zato su ta njemačka desničarska udruženja na razne načine propovijedala njemački srednjoevropski imperijalizam, tj. stvaranje nacionalne države svih Nijemaca na srednjoevropskom prostoru.

Za razliku od masovnih organizacija s 500.000 do 1.000.000 članova, ADV je oko 1900. imao samo 22.000 članova, a poslije se njihov broj ustalio na 17.000 do 18.000. To prema autoru ne može biti mjerilo za ocjenu uloge ADVa koji je bio »generalštab« i djelovao je u pozadini preko svojih razgranatih veza s oko 60 poslanika raznih stranaka u parlamentu. Oni su imali izuzetan utjecaj na javno mišljenje kao profesori, suci, odvjetnici, izdavači i urednici novina. U samom je Savezu bio okupljen manji broj predstavnika industrije, više stotina veleposjednika, a barem

¹ Obavijesti o novim kretanjima u tom pogledu dao je G. Schödl u svom prilogu: »Pruska-Njemačka i saveznonjemačka historijska znanost«, Časopis za suvremenu povijest, 1978, 41—60. U međuvremenu došlo je, dakako, do značajnih novih pojava.

polovina članova dolazila je iz obrazovanoga građanstva (Bildungsbürgertum), uglavnom inteligencije. Dok je svenjemačka politika nailazila u Njemačkoj prije svega na odjek gornjih srednjih slojeva, kod Nijemaca u austrijskom dijelu Monarhije to su bili više sitnoburžoaski slojevi i »novi srednji sloj«, tj. namještenici.

Iako je utjecaj predstavnika teške industrije i bankovnog kapitala na ADV bio snažan, Schödl smatra da se Savez ne može ocijeniti samo kao njihovo sredstvo nego više kao partner pri stvaranju masovne podloge njemačkom srednjoevropskom imperijalizmu. ADV je naime zadržao određenu slobodu, kritizirajući uz ostalo i loše posljedice industrijalizacije za njemačku »višu rasu« i propovijedajući potrebu »re-agrarizacije«. ADV je također postao partner režima kojem se postepeno približavao u pogledu na svijet, a pogotovu u nacionalističkim predrasudama. Dakako, suradnja s njemačkom vladom nije bila sustavna, i ADV nije podupirao sve režimske akcije.

Prema Schödlu, ADV je zapravo imao ulogu agitatora za političko okupljanje srednjih slojeva radi njihove manipulacije i uspio je do početka rata usmjeriti javno mišljenje gornjih i srednjih slojeva, pogotovu protestantskoga građanstva, u smislu svojih interesa.

U vezi sa svenjemačkom politikom ADVa prema Austro-Ugarskoj, dakle i prema ugarskim Nijemcima, autor razlikuje tri faze. Od svog osnivanja g. 1890. do 1900—1901. ADV je podupirao njemačko-nacionalnu i iredentističku dje'atnost Schönererove struje u Austriji, tj. propagandu protiv dinastije, koja se tobože oslanja na Slavene i Mađare protiv Nijemaca, a za osnivanje »Velike Njemačke« na ruševinama Habsburške Monarhije. U to su vrijeme izgrađene čvrste veze sa svim njemačko-austrijskim strankama i »obrambenim« udruženjima izuzevši konzervativce i socijaldemokrate. Interes ADVa za Nijemce u Ugarskoj tada još nije bio velik, ali se već od 1899. mogu utvrditi njegove tajne veze sa Švabima u Banatu.

U drugoj fazi između 1900—01 i 1907—08 raslo je uvjerenje unutar ADVa da premoć njemačke »više rase« nad rasno »nižim« narodima ne valja graditi toliko u kolonijama koliko u Srednjoj Evropi i da se to, uz ostalo, može postići upotrebom njemačkih manjina u Srednjoj i Istočnoj Evropi. U skladu s tom »re-evropeizacijom« došlo je nakon 1900. do oblikovanja nove strategije ADVa prema Habsburškoj Monarhiji. Pri tome je veliku ulogu imao austrijski Nijemac Paul Samassa koji je odbacio Schönererovu propagandu njena rušenja i predlagao umjesto toga minimalni program održanja Monarhije pod uvjetom premoći Nijemaca na cijelom njenom prostoru uz pomoć ekonomskog i političkog saveza Nijemaca u Carstvu i Habsburškoj Monarhiji. Ovo novo shvaćanje nije se sve do 1908. probilo među vodećim činiteljima ADVa. U svakom slučaju bilo je to razdoblje značajnog širenja njegova utjecaja u Njemačkoj i Austriji.

U trećoj fazi, koja prema autoru počinje aneksionom krizom 1908, pojačalo se uvjerenje unutar ADVa da je Habsburška Monarhija ipak sposobna za život i da je moguće da se dinastija poveže s Nijemcima protiv Slavena i Mađara. No tek za I Balkanskog rata javno je prihvaćena propaganda saveza Njemačke i Monarhije u vezi s nastojanjem srpske diplomacije da Srbija dobije izlaz na Jadran. To se smatralo nagovještajem predstojeće »rasne borbe« između Nijemaca i Slavena. U ovom preokretu mišljenja znatnu je ulogu odigrao porast suprotnosti između Njemačke, odnosno Austro-Ugarske i Rusije. Štoviše, došlo je do javnog sukoba između Schönerera i ADVa koji se uglavnom okrenuo prema savezu Njemačke i Monarhije u budućem ratu.

Trajna germanizacija Monarhije bila bi dakako bezizgledna kada se u njemački nacionalni pokret ne bi uključili ugarski Nijemci koji bi imali omogućiti sjedi-

njenje s austrijskim Nijemcima te oslon krune na Nijemce međusobnim izigravanjem Mađara i Slavena. Zato je ADV već od 1908. počeo smatrati svoju djelatnost među Nijemcima u Ugarskoj jednim od svojih najvažnijih pothvata. No ta se djelatnost pred javnošću tajila, jer je i u samom ADVu bilo mnogo protivnika takve politike i jer je trebalo oprezno postupati s obzirom na već uznemirenu mađarsku vladu i javnost.

Važna posljedica okreta ADVa prema održanju Monarhije njenom germanizacijom bilo je »čekanje na Franza II«, tj. stupanje na prijestolje Franza Ferdinanda. S njegovim »krugom« bili su povezani Paul Samassa i glavni organizator djelatnosti ADV od strane ugarskih Nijemaca Edmund Steinacker. Od njih su Svenijemci očekivali velik utjecaj na budućeg cara, ukoliko on bude doista odstranio dualizam i pripremio put germanizaciji Monarhije. Ako suradnja s novim carem ne bi bila moguća, Nijemci Austrije i Ugarske bili bi, prema očekivanju ADVa, spremni da pomažu maksimalno rješenje pitanja njemačke nacionalne države proširenjem njena »životnog prostora« na istočnu srednju Evropu i njenih interesa na Bliski Istok.

U vezi s odgodom stvaranja Velike Njemačke, ADV se privremeno zadovoljio zahtjevima za užim političkim i ekonomskim odnosom između Nijemaca Reicha i austrijskog dijela Monarhije i njihovim oslobađanjem od mađarskih političkih i gospodarskih interesa uz pomoć ugarskih Nijemaca. Zato se djelatnost Saveza za politizaciju njemačke manjine u Ugarskoj bitno povećala. Pri tome ADV nije predbježno osporavao ugarsku mnogonacionalnu državu koja bi imala ulogu da razdvoji Južne, Zapadne i Sjeverne Slavene, buduće protivnike u »rasnoj borbi«.

Propaganda ADVa upozoravala je na proturječnost između unutarnje politike neprijateljske prema Nijemcima, tj. na snažni mađarizatorski pritisak na Nijemce, i vanjske politike prijateljstva s Njemačkom. Zato je ADV želio da njemačka vlada izvrši pritisak na mađarske vlastodršce. No to bi značilo napuštanje tradicionalne mađarofilске politike Njemačkog carstva naslijeđene od Bismarcka, pravog tvorca dualističkog uređenja Habsburške Monarhije. Ministar vanjskih poslova Bülow nije u početku htio niti ukoriti mađarske saveznike niti pomagati njemački pokret u Ugarskoj. U prvim godinama mađarske reakcije na »pangermansku opasnost«, koja je započela debatama u parlamentu o djelatnosti ADVa, Bülow se javno ogradio od Svenijemaca. No nakon okreta ADVa prema održanju Monarhije, ministarstvo vanjskih poslova počelo je u strogoj tajnosti podupirati svenjemačku politiku u Ugarskoj iz svoga dispozicijskog fonda. Uz ostalo je na taj način financiran list »Deutsches Volksblatt für Syrmien«. ADV je od ljeta 1909. do srpnja 1914. djelovao uz financijsku pomoć njemačke vlade, a ministarstvo vanjskih poslova tajilo je djelatnost ADVa pred vladama i u Beču i u Pešti.

Način postupaka ADVa i korijeni njegova uspjeha kod Nijemaca u austrijskom dijelu Monarhije bili su očigledni. »Ekstremni nacionalizam« rađao se u austrijskih Nijemaca osamdesetih godina kod svih društvenih slojeva, od industrijske buržoazije do malih obrtnika, da bi u toku velikih nacionalnih sukoba, ponajprije s Česima, postigao u devedesetim godinama svoj vrhunac. Istina, veliko šarenilo stranaka i njihove suprotnosti bili su u tom pogledu kočnica, ali je reakcija Nijemaca na nacionalne pokrete Slavena koja je izvirala iz osjećaja »ugroženosti« od »slavizacije«, omogućila sve prisniju suradnju ADVa s njemačkim strankama i organizacijama.

Mnogo je teže utvrditi odnos Svenijemaca i ugarskih Nijemaca. Zato je upravo to glavno istraživačko pitanje G. Schödl. Ugarski Nijemci bili su, naime, ona

»narodnost« koja je posljednja započela nacionalni pokret.² Erdeljski Sasi bili su, uz Mađare, privilegirana nacija, uvijek skloni suradnji s mađarskim režimom. Zato je ADV s vremenom prenio težište svoje djelatnosti među Švabe u Banatu i Slavoniji. Oni su, doduše, bili seljaci bez vrha društvene piramide i sumnjičavi prema njemačkim političkim i »obrambenim« udruženjima, ali su se držali po strani od Rumunja, Srba i Hrvata koji su mogli biti njihovi saveznici protiv denacionalizatorskog pritiska mađarske vlade. Zato su bili izloženi procesu mađarizacije, a svećenici, većinom katoličkih Švaba, suzdržavali su se, za razliku od svećenstva kod ostalih ugarskih narodnosti, od nacionalno-političkih inicijativa. Za taktiku ADVa bilo je važno da su švapski seljaci uspješno podizali svoju gospodarsku snagu, da su kupovali zemlju rumunjskih i srpskih seljaka i da je, štoviše, započela nova švapska kolonizacija u Slavoniji. Građanstvo s njemačkim materinskim jezikom, pogotovo u Budimpešti, bilo je na početku djelatnosti ADVa najvećim dijelom mađarizirano.

Tajna veza predstavnika Sasa i Švaba s ADV-om omogućila je 1900. pokretanje lista *Njemački dnevnik za Ugarsku* (*Deutsches Tagblatt für Ungarn*) u Temišvaru. Autor smatra da se sve do 1907. ne može govoriti o sustavnoj institucionaliziranoj pomoći pri politizaciji ugarskih Nijemaca, nego samo o suradnji pojedinih osoba preko bečkih obrambenih organizacija. Prva ilegalna faza pokušaja politizacije ugarskih Nijemaca svršila je osnivanjem *Ugarsko-njemačke pučke stranke* (*Ungarländisch-deutsche Volkspartei*) 1906. u Vršcu.

Razdoblje od 1907—1914 Schödl naziva fazom konsolidacije i intenzivne suradnje ADVa i Ugarsko-njemačke pučke stranke. Neki podaci pokazuju da je njemačka teška industrija pružala pri tome materijalnu pomoć i da je ADV iz raznih izvora financirao novine, stranačke izdatke, parlamentarne izbore 1910, pa i troškove sudskih procesa što ih je mađarski režim inscenirao i protiv pripadnika njemačke narodnosti.

Iako Ugarsko-njemačka pučka stranka nije izborila mandat na parlamentarnim izborima 1910. niti je do 1914. mogla postići svoj cilj, tj. stvoriti nacionalnu zajednicu svih Nijemaca u Ugarskoj kao čvrstu podlogu za germanizaciju cijele Monarhije, ona je ipak bila na putu da postane važan činilac moći. Zadržavala je mađarizaciju Nijemaca i politizirala nezadovoljstvo njemačkoga seljačkog stanovništva. Autor smatra da je potpora ADVa bila *condicio sine qua non* za njemački pokret u Ugarskoj, bez koje bi se on ugasio. Takvo stanje ADV je dakako taio. U njegovoj propagandi njemački je pokret bio prikazan kao iskonski i samonikli izraz njemačkog »Volka«. Iako je Ugarsko-njemačka pučka stranka bila u političkom i ideološkom pogledu ovisna o njemačko-nacionalnim i svenjemačkim strankama i udruženjima s kojima je usko surađivala, autor ne smatra da se ona može ocijeniti samo kao bezvoljno sredstvo ADVa. Ipak priznaje da mu izvori ne dopuštaju konačnu identifikaciju samostalnosti te stranke a niti cjelovitog značaja odnosa između ADV i njemačkoga nacionalnog pokreta u Ugarskoj. Šutnja izvora posljedica je stroge tajnosti u suradnji ADVa i spomenute stranke, između ostaloga i radi kritike promonarhijske politike ADVa od strane Schönenerove struje a i otpora Sasa koji su smatrali da njihov interes zahtijeva suradnju s mađarskim režimom.

² Autorova zadaća nije bila da pregledno izloži povijest ugarskih Nijemaca. O tome se čitalac može obavijestiti iz rada F. Gottasa, *Die Deutschen in Ungarn*, u: *Die Habsburgermonarchie 1848—1918 III*, ur. A. Wandruszka i P. Urbanitsch, *Die Völker des Reiches*, 1. Teil, Wien 1980, 340—410. Vidi i moju ocjenu u *Časopisu za suvremenu povijest* 1, 1981.

Posebnu pažnju autor obraća onom dijelu svenjemačke ideologije koji se odnosi na ugarske Nijemce. Pri tome ga zanima uvjetovanost njena značaja i njene udaljenosti od zblje. Smatra s pravom da takav pristup može biti koristan za upoznavanje pretpovijesti I svjetskog rata i uopće za istraživanje »nacionalizma«.

Polazeći od komunikacijske teorije »nacionalizma« K. W. Deutscha, Schödl se zanima za spoznajnu djelotvornost i političko-društvenu funkciju svenjemačkog »ekstremnog nacionalizma posebno u interpretaciji njemačke »narodnosti« u Ugarskoj.³ Upozorava na upotrebu integrativne dinamike nacionalizma radi političke moći u njemačkoj i austro-ugarskoj unutarnjoj politici. Pri tome se kao posljedica pojavio pokret poglavito srednjih slojeva, usmjeren prema iracionalnim ciljevima i sa smanjenom sposobnošću da uočava političku zbilju. Schödl ističe da u njemačkoj i austro-ugarskoj politici, uza sve razlike, postoji nešto zajedničko. Integrativnu moć nacionalizma iskorištavali su predstavnici ili suradnici predindustrijskih elita Srednje Evrope da bi postigli ponajprije malograđansku masovnu podlogu za svoje pokušaje da ovladaju za njih opasnim promjenama društvenih i političkih preobrazbi. Svenjemačka fikcija o zbilji oblikovala se radi potrebe da se učvrsti *status quo* društvenog uređenja i podjele političke moći, tj. da se osigura moć »kartela« teške industrije i veleposjeda u Njemačkoj manipulacijom srednjih slojeva. Uz to su se morale skrenuti osjećajne energije koje su se oslobodile društvenim razvojem, a posebno jazom između brze gospodarske i polaganije društveno-političke modernizacije. Zato se ADV uopće nije bavio kritikom gospodarskih i društvenih prilika i nije predlagao rješenja za pomoć seljacima i srednjim slojevima. Umjesto ocjene općih gospodarskih kretanja koja su izazivala nezadovoljstvo srednjih slojeva, ADV je nastojao usmjeriti opće ogorčenje protiv Židova kao simboličkih likova za sva zla modernizacije, a industrijske radnike trebalo je obuzdati represivnim mjerama. Taj se otklon od zbilje izražavao u ideološkoj slici koja je morala izgledati kao nužna obrana od dramatiziranih opasnosti koje su tobože prijetile njemačkoj »višoj rasi«.

Prema autoru, priroda »ekstremnog nacionalizma« ovisila je u svim pojedinostima o očekivanju vrhunske nacionalne moći, tj. apsolutizirane nacionalne države s totalnim jedinstvom njemačkog »Herrenvolka« i potpunom autarkijom, kojoj je svrha osiguranje »vječnog« opstanka njemačke »više rase«. Tu je nacionalnu državu trebalo postići ratom iznutra i izvana, ali i nadzorom kolektivnog ponašanja, reagrificacijom te prodorom na jugoistok.

Rasno učenje pojavilo se u ADV oko 1900, ali se tek postepeno učvrstilo kao sustavni dio opće propagande. Cilj mu je bio podizanje njemačkog »Herrenvolka« iznad rasno manje vrijednih naroda u Evropi, uz pomoć sistema organiziranog tlačenja nenjemačkih (undeutsch) stanovnika, kako u Njemačkoj tako i u germaniziranoj Habsburškoj monarhiji, te »rasno zdravlje« uz pomoć »rasne higijene«, uglavnom sprečavanja rasnog miješanja Nijemaca sa Slavenima, Mađarima i Židovima. Uvjet za dostignuće tih ciljeva bio je u svenjemačkoj propagandi proširenja »životnog prostora« za Nijemce, tj. u kolonizaciji Jugoistočne Evrope, i u ratovima za uništenje protivničkih »nižih rasa«.

U svojoj ocjeni svenjemačke slike o ugarskim Nijemcima autor ističe da je ideološka propaganda prelazila preko činjenice da Nijemci u Ugarskoj nisu između 1890. i 1914. izgradili svijest o svom jedinstvu u Ugarskoj (Gemeinbürgschaft) niti želju za državnim ujedinjenjem s ostalim Nijemcima u Srednjoj Evropi. Nasuprot

³ O Kohnovoj teoriji mogu se naći obavijesti u mojoj informaciji: Neka osnovna obilježja novije literature o »nacionalizmu« na engleskom jezičnom području, Časopis za suvremenu povijest 1, 1971, 137—151, i kod Z. Lerotića, Nacija. Teorijska istraživanja društvenog temelja i izgradnje nacije. Zagreb 1977.

tome, Svenijemci su polazili od uvjerenja da je svaki Nijemac rođen s osjećajem solidarnosti prema drugim Nijemcima, pa su stvarali fikciju jedne ugarsko-njemačke zajednice koja nije odgovarala političkoj i društvenoj zbilji. Naime, nije došlo do izjednačenja kulturnih posebnosti međusobno odijeljenih njemačkih naseobina koje su nastale valovima useljavanja u različito vrijeme, u rasponu od gotovo osam stoljeća. Posebne grupe koje su se razlikovale po narječju, običajima, crkvenom uređenju i historijskom sjećanju, tj. Švabi i Sasi u različitim predjelima Ugarske, te proletarizirani, sitnoburžoaski ili buržoaski gradski stanovnici, nisu se osjećali Nijemcima niti su ih drugi smatrali jedinstvenim dijelom njemačke nacije. Prema autoru, Svenijemci su se zbog toga nalazili pred nerješivom zagonetkom. Stvoriti od ugarskih Nijemaca jedinstvenu cjelinu nije bilo moguće jer među njima nije bilo društvene komunikacije. Mogla se samo pojaviti određena svijest o etničkoj posebnosti i o kulturnoj zajednici, a ne i težnja prema političko-socijalnoj jedinstvenoj organizaciji u Ugarskoj putem samouprave. Važno je bilo i to da svenjemački apel na volju za njemačkim jedinstvom nije imao društveni sadržaj. Modernizacija je ubrzavala asimilaciju Nijemaca mađarskoj »državnoj naciji«, a dje'omično i Slovacima pa i Hrvatima. Nijemci su zapravo »dopunjavali« mađarsko društvo čiji su građanski i proletarizirani slojevi tek nastajali. Uoči I svjetskog rata bilo je oko 2 milijuna stanovnika Ugarske s njemačkim materinskim jezikom, a do 500.000 onih koji su se asimilirali Mađarima između 1880. i 1890. Svenijemci su uz to precjenjivali socijalnu i političku važnost švapskih srednjih seljaka u južnoj Ugarskoj na koje su prije svega računali s obzirom na mađarizaciju gradskog stanovništva s njemačkim materinskim jezikom i na slab odjek njihove propagande kod Sasa. Kod švapskih seljaka imali su uspjeha zato što su društvena diferencijacija i razne krize pojave u poljoprivredi omogućile njihov otpor protiv mađarske vlade i otvorenost prema svenjemačkom apelu za njemačkom solidarnošću. S druge je strane društvenim promjenama stvoren jaz između tih seljačkih slojeva te bogatih seljaka i inteligencije sklonih mađarizaciji što je još više otežalo nacionalno jedinstvo ugarskih Nijemaca. Ugarsko-njemačka pučka stranka imala je zato usku masovnu podlogu, i to samo u srednjim i sitnim seljacima u današnjoj Vojvodini.

Schödl ne želi ovom prilikom ući u bit međusobne povezanosti društvenog statusa i političkog ponašanja, no smatra da ima dovoljno podataka za hipotezu da je politizacija južnougarskog švapskog stanovništva, pogotovu pak ostalih ugarskih Nijemaca, proizlazila zapravo iz društvene diferencijacije, a znatno manje iz svenjemačkog usmjerenja sklonosti prema jedinstvu ugarskih Nijemaca i njihovoj samoupravi. Proces uključivanja određenih slojeva stanovništva s njemačkim materinskim jezikom u mađarsko društvo bio je, prema autoru, snažniji od poticaja za oblikovanje ugarsko-njemačke »narodnosti«.

Konstanta svenjemačke ideologije bila je u uvjerenju o »prirodnoj« težnji za jedinstvom kod svih Nijemaca u Srednjoj Evropi unatoč suprotnim društvenim procesima i egoizmima dinastija i država. Radi toga je ova propaganda nastojala odgojiti ugarsko-njemačko stanovništvo na selu za »svenjemačko« jedinstvo uz potporu njemačke i austrijsko-njemačke javnosti. Svoju je namjeru predstavljala kao dio vječite borbe odabiranja i uništavanja među narodima različite »rasne vrijednosti«. Cijeli bi njemački narod, uključivši i njegovu dijasporu, morao, prije velikog cilja stvaranja »Svenjemačke«, osigurati i proširiti svoj »posjed« i svoje »više pravo Germana« na Istoku. U taktici pokreta ugarskih Nijemaca ADV je zato preporučivao djelatnost koja bi se kretala između minimalnog cilja — obrane od asimilacije i krajnjeg cilja — »Svenjemačke«. Određena jednim »nacionalističkim aksiomom«, svenjemačka je politika djelovala pred kulisom prividne realnosti i nalazila se, prema autoru, u punoj suprotnosti sa zbiljom.

Ideološka predodžba o ugarskim Nijemcima i o stanju u Ugarskoj bila je, dakako, samo jedna od podstruktura svenjemačke ideologije koja se inspirirala historijskom slikom što ju je već bila priredila njemačka historiografija i publicistika. Pri tome je bila važna podjela evropskih naroda na »kulturne« i na »međunarodne« (Zwischenvölker), uglavnom Slavene, Mađare i Rumunje, tobože nesposobne za život i državnost, prostor kojih bi morao postati područje kolonizacije njemačke »nordijske« rase. U tom se okviru svenjemačka propaganda služila negativnim nacionalnim stereotipima Mađara, Slavena i Rumunja, suprotstavljajući ih isključivo pozitivnom stereotipu ugarskih Nijemaca. U toj su propagandi Nijemci prikazani kao jedini stvaralački etnički element u povijesti toga područja, a Mađari kao jedan od »međunaroda« nesposobnih za kulturne tekovine. Zbog njihova »mongolskog« porijekla oni su se, prema svenjemačkoj propagandi, osjećali u rasnom pogledu kao strano tijelo, a uz to su se miješali s, također rasno nižim, Slavenima i Židovima. To su oni pokušavali nadomjestiti neprekidnim šovinističkim samopotvrđivanjem i asimilacijom Nijemaca kojom su nastojali poboljšati svoju rasnu nesposobnost za kulturu. Pri tome su Svenijemci uvjerali svoju publiku da asimilacijom Nijemaca ne može nastati mađarska nacionalna država jer se radi o samoubilačkoj politici koja širom otvara vrata usponu najopasnijih protivnika Mađara i Slavena, pogotovu Slovaka i Hrvata, te Rumunja, a njima su jedina brana Nijemci koji se ionako moraju pripremiti za konačnu »rasnu borbu« s njima.

Ova informacija o osnovnim problemima, kojima se bavi G. Schödl u svojoj zanimljivoj i izvrsnoj knjizi, može pokazati čitaocu da je riječ o obrascu društvene historije, korisnom pri traženju novih metodoloških putova, i važnom izvoru obavijesti za povijest »Volksdeutschera« prije i za vrijeme II svjetskog rata na području Jugoslavije.

Mirjana Gross

JANEZ TRDINA, BACHOVI HUSARI I ILIRCI. Biblioteka Retro 2. Grafički zavod Hrvatske. Preveo Tone Potokar. Zagreb 1980.

Znamenito memoarno djelo slovenskog književnika Janeza Trdine, prvi put objavljeno još 1901, pojavilo se naposljetku i u hrvatskom prijevodu. Trebalo je da prođe osam desetljeća od onog dana kada je pjesnik Anton Aškerc u pismu autoru od 15. V 1903. opravdano ustvrdio da će Hrvati morati ovu knjigu »smatrati onim što ona jest: važnim i bitnim prinosom za povijest jugoslav. (hrv.) preporoda«, pa da ona postane pristupačnom i hrvatskom čitaocu. Matica hrvatska je, doduše, već uskoro nakon 1945. raspolagala prijevodom ove knjige, ali je u njezinu odboru prevladalo mišljenje da se od njegova izdanja odustane zbog Trdinina pozitivnog odnosa prema religiji, iako je on bio izraziti građanski liberal i žestok protivnik klerikalizma.

Pisac ovih redaka ocijenio je tada u svom referatu veliku vrijednost toga djela za bolje poznavanje razdoblja tzv. Bachova apsolutizma u Hrvatskoj, koje je u našoj literaturi ostalo do tada veoma oskudno obrađeno. Tek 1955. je u prvom svesku Enciklopedije Jugoslavije izašao oveći članak o njemu (str. 268—270), iz pera istog autora, a gotovo u isto vrijeme je ljubljanski Zgodovinski časopis donio u hrvatskom originalu njegov članak »Autobiografski spisi J. Trdine kao izvor za hrvatsku povijest« (VII, 1954, 157—168; kasnije je ovaj tekst, snabdjeven naknadnim bilješkama, prenesen u knjigu J. Šidaka, Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća, Zagreb 1973, 311—324).

Daljnji prilog proučavanju toga razdoblja dao je 1957. ekonomist Dušan Sabolović knjigom »Imbro Ignjatijević Tkalac. Njegovi ekonomsko-politički po-

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šalžite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — prosinac 1982.